

UFRS İLE FİNANSAL RAPORLAMAYA İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE*

Arş. Gör. Dr. Sinem ATEŞ**

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Muhasebe Bilim
Dünyası Dergisi
Özel Sayı 2018; 20, ös248 ös265

ös
248

ÖZ

UFRS'ye adaptasyon sürecinde ve sonrasında muhasebe kalitesinde yaşanan değişimde ülkeler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Muhasebe standartlarının yanı sıra ülkede süre gelen yasal ve politik sistem, kültürel değerler, vergi uygulamaları, finansal raporlama güdüleyicileri gibi faktörler de muhasebe kalitesini etkilediğinden konuya ilişkin değerlendirme yaparken tüm bu unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda bu çalışmada UFRS'nin küresel ölçekte yayılma sürecinde kurumsal faktörlerin oynadığı rolü daha iyi kavrayabilmek amacıyla, UFRS adaptasyonu; kurumsallaşma teorisi, vekâlet teorisi gibi farklı teorik çerçeveler içinde irdelenmiştir. Literatür taraması yoluyla edinilen bulgularla desteklenen bu teorik inceleme neticesinde UFRS adaptasyonunda ekonomik önceliklerden daha ziyade toplumsal meşruiyet baskılarının güdüleyici olduğu; zorlayıcı, taklitçi ve normatif baskıların süreçte önemli rol oynadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: UFRS Adaptasyonu, Kurumsal Teori, Vekâlet Teorisi

JEL Sınıflandırması: M41, M48

THEORETICAL FRAMEWORK OF FINANCIAL REPORTING WITH IFRS

ABSTRACT

It is apparent that there are differences between countries in their IFRS adoption processes and improvement in the quality of their financial reports after IFRS adoption. So, beside the accounting standards all the other factors affecting accounting quality, such as legal and political systems, cultural values, tax practices, financial reporting incentives, should also be considered in the assessment of IFRS adoption. In this context, in order to comprehend the role of the institutional factors in the global diffusion of IFRS, IFRS adoption

* Makale gönderim tarihi: 23.06.2018 ; kabul tarihi: 05.08.2018

Bu çalışma, 13-15 Eylül 2018 tarihlerinde MODAV tarafından Nevşehir'de düzenlenen 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuş ve alınan eleştiriler dikkate alınarak yeniden hazırlanmıştır.

** Yalova Üniversitesi İ.İ.B.F, sinem.ates@yalova.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9999-3799

Atıf: Ateş, S. (2018). UFRS ile finansal raporlamaya ilişkin teorik çerçeve. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), ös248- ös265

is reviewed through different theoretical frameworks such as agents and institutional theories. This theoretical review which is corroborated with the findings of relevant literature review suggests that legitimization pressures have a more active role than economic reasons in the IFRS adoption process.

Keywords: IFRS Adoption, Institutional Theory, Agency Theory

JEL Classification: M41, M48

1. GİRİŞ

Bugün pek çok ülkede zorunlu olarak uygulanmakta olan ya da uygulanmasına izin verilen Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS), Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun (International Accounting Standards Board - IASB) yüksek kalitede, anlaşılabilir ve uygulanabilir ve küresel olarak kabul görmüş tek tip muhasebe standartları geliştirmek hedefi doğrultusunda ortaya koyduğu standartlardır. UFRS'nin uluslararası düzeyde geniş çapta adaptasyonu ile amaçlanan, farklı ülkelerdeki muhasebe uygulamalarını standardize ederek finansal tablo kıyaslanabilirliğini sağlamak iken ülkeler arasındaki birtakım farklılıklar varlıklarını sürdürmeye devam etmekte dolayısıyla bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Muhasebe standartları ortak olsa da finansal raporlama uygulamalarını etkileyen politik ve ekonomik etkilerin çoğu söz konusu ülkeye özgü olduğundan, sermaye piyasaları kusursuz bir biçimde entegre olmadığından, ekonomik ve politik entegrasyon tamamıyla gerçekleşmediğinden, yasal sistemler, finansal sistemler, muhasebe mesleğinin rolü, vergi-muhasebe uyumu ve sahiplik yapısı gibi geçmişte muhasebe sistemleri arasındaki farklılıklara gerekçe olan pek çok faktör, halen geçerliliğini korumaktadır. Bir ülkenin kurumsal yapısının, muhasebe bilgisi üzerindeki etkisi sonucu, yerel muhasebe standartlarından uluslararası muhasebe standartlarına geçişin ekonomik sonuçları ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir (Morais ve Curto 2009, 128). Sadece UFRS sonrası yaşanan ekonomik sonuçlarda değil, UFRS'ye adaptasyon kararı ve süreci aşamalarında da ülkelerin tecrübeleri birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde UFRS adaptasyonunun, ekonomik önceliklerden ziyade zorlayıcı, taklitçi, normatif eşbiçimlilik gibi eşbiçimlilik baskılardan etkilendiği görülmektedir (Judge ve diğerleri 2010, 161; Lasmin 2011, 61).

Bu çalışmada UFRS'ye adaptasyon süreci ve adaptasyon sonrasında beklenen ekonomik gelişmeler açısından ülkeler arasında gözlemlenen farklılıklar, literatürde mevcut çalışmalar ışığında teorik temeller üzerine oturtulmuştur. Bu amaçla, ilk bölümde UFRS ve finansal raporlamanın amacı ortaya konmuş, ikinci bölümde finansal tablo regülasyonu, regülasyon yanlısı ve karşıtı görüşler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son iki bölümde ise finansal raporlama, vekâlet ve kurumsallaşma teorileri temelinde irdelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve FİNANSAL RAPORLAMANIN AMACI

Farklı disiplinler ve araştırma alanlarında mevcut olan kavramsal çerçeve, birtakım

faaliyetlerin neden ve nasıl gerçekleştikleri ve bu faaliyetleri nasıl anlayabileceğimiz hakkında bir düşünme biçimi sunar (Deegan 2014, 214). Bu doğrultuda, muhasebe disiplininin sahip olduğu kavramsal çerçeve de, yeni muhasebe standartlarının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde standart yapıcı kurumlara rehber görevinin yanı sıra aynı zamanda finansal tablo hazırlayanlara standartların uygulanmasında, bağımsız denetçilere, finansal tabloların standartlara uygun olup olmadığı konusundaki görüşlerini belirlemelerinde ve finansal tablo kullanıcılarına, standartlara uygun olarak hazırlanmış olan finansal tablolarda yer alan bilgileri yorumlamalarında yardımcı olma amacını taşımaktadır. Kavramsal çerçeve, kavramlar ve uygulamaların sonuçları arasında mantıksal bağlantıların kurulmasına, bu bağlantılar aracılığıyla da, finansal tablolara, uygulamaların rasyonel açıklamalarının yansımaya olanak sağlamaktadır (Kurt ve Uçma 2011, 17).

ÖS
250

Yıllarca birçok organizasyon, komite ve kurulun kendi kavramsal çerçevelerini yayınlama ve geliştirme çalışmaları olsa da bu konudaki ilk uluslararası girişim, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin (International Accounting Standards Committee – IASC), Uluslararası Muhasebe Standardı I (International Accounting Standards I - IAS I) içerisinde finansal tabloların amaçlarını içeren bir kavramsal çerçevenin hazırlanması zorunluluğuna dikkat çekmesi olmuştur (Kurt ve Uçma 2011, 18-20). IASC, bu tarihten sonra kavramsal çerçeve oluşturma faaliyetlerine devam etmiş ve 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board - FASB) FASB ve IASB, kavramsal çerçevelerini revize etmek ve birbirine yakınsamak için ortak bir proje başlatmışlardır. IASB ve FASB, yeni ve revize edilmiş muhasebe standartlarının geliştirilmesinde kullanılabilecek ortak bir kavramsal çerçeve oluşturma projeleri kapsamında kavramsal çerçeveye ilişkin ön görüşlerini belirten bir tartışma raporu yayımlamışlardır (IASB 2006). Bu raporda, kavramsal çerçevede, finansal raporlamanın tek bir amacının olduğunu, bu amacın da yatırımcılara yatırım, kredi ve benzer kaynak dağıtım kararlarında kullanabilecekleri faydalı bilgi sağlamak olması gerektiğini belirtmek konusunda görüş bildirmişlerdir. Bu amacın, yönetimin temsiliyet (stewardship) gücünü değerlendirmek için faydalı bilgi sağlama amacını da kapsadığını ifade etmişlerdir. IASB kurul üyelerinden iki tanesi ise bu fikre katılmadıklarını, temsiliyetin finansal raporlamanın ayrı bir amacı olarak belirtilmesi gerektiğini savunmuşlardır. IASB ve FASB'ın bu tartışma raporuna gönderilen yorum mektuplarında büyük bir çoğunluğun, temsiliyetin kavramsal çerçevede finansal raporlamanın ayrı bir amacı olarak yer alması gerektiği görüşünü destekledikleri görülmüştür. Avrupa Finansal Raporlama Danışma Grubu'ndan (EFRAG) temsilcilerin ve Fransa, Almanya, Hollanda, Polonya, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık'tan standart belirleyicilerin oluşturduğu Avrupa'da Proaktif Muhasebe Aktiviteleri Kooordinasyon Grubu (PAAinE) tarafından yayımlanan raporda ise, bu yorum mektupları dahilinde temsiliyet/hesap verebilirlik kavramlarının tanımları ve bu tanımların finansal raporlamanın ayrı bir amacı olmasının olası sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu rapora göre söz konusu yorum mektuplarında, finansal raporlamanın bir amacının, paydaşlara, işletme sahipleri olarak yönetimi yeniden atama ya da değiştirme, yönetici maaşlarının yeterliliğini değerlendirme, yöneticilerin geçmiş stratejilerinin başarısını olduğu gibi potansiyel strateji değişiklikleri hakkındaki önerilerini de değerlendirme gibi konularda ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlayarak yönetim ve paydaşlar arasında bir çeşit iletişim aracı olarak hizmet vermek olması gerektiği belirtilmiştir.

2010 yılı Eylül ayında, FASB ve IASB, finansal raporlamanın amacına ve faydalı finansal

bilginin niteliksel özelliklerine ilişkin birbirine yakınsanmış bölümler yayımlamışlardır. Hem FASB hem de IASB, “Genel Amaçlı Finansal Raporlamanın Amacı” isimli ilk bölümde, genel amaçlı finansal raporlamanın amacını “mevcut ve potansiyel yatırımcılara, borç verenlere ve kredi veren diğer taraflara raporlayan işletmeye kaynak sağlama kararlarını verirken faydalı olacak finansal bilgiyi sağlamak” olarak belirtmişlerdir. Her iki kurul da, genel amaçlı finansal raporların; raporlayan işletmenin değerini göstermek için, sadece yönetimin kullanımı için tasarlanmadığını ve asli kullanıcılar olmayan düzenleyici kuruluşlara ya da diğer taraflara yönelik olmadığını vurgulamışlardır. Temsil kelimesi, amaç bölümündeki ifadelerde yer almasa da kurullar, finansal raporlamanın bir amacının, kullanıcılara, yönetimin raporlayan işletmenin kaynaklarını ne kadar etkin ve verimli kullandığını değerlendirebilecek bilgi sunmak olduğunu belirtmişlerdir. IASB ve FASB’in kavramsal çerçeve için 2004 yılında başlattıkları yakınsama çalışmaları farklı çalışmalara odaklanmaları nedeni ile 2010 yılında son bulmuştur. IASB, 2012 yılında kavramsal çerçeve çalışmalarına tekrar başlamış olup revize edilmiş kavramsal çerçevenin son versiyonunu 29 Mart 2018’de yayımlamıştır (Gornik-Tomaszewski ve Choi 2018, 47). Kavramsal çerçevenin bu son versiyonunda, genel amaçlı finansal raporlamanın amacının yer aldığı ilk bölümde; “Temel kullanıcılar, raporlayan işletmenin kaynakları hakkındaki bilgiye sadece işletmenin gelecekteki beklenen nakit girişlerini değil, aynı zamanda yönetimin, işletmenin mevcut kaynaklarını kullanmadaki sorumluluklarını ne kadar etkin ve verimli şekilde yerine getirdiklerini de değerlendirmek için ihtiyaç duyarlar.” ifadesine yer vermiştir (IASB 2018). Finansal raporlamanın temsiliyet amacını temsil eden bu ifade, aynı finansal tablolar setinin, yatırımcıları işletmenin gelecekteki performansı hakkında bilgilendirirken aynı zamanda yönetici performansı hakkında da bilgilendirmeye hizmet ettiği anlamına gelmektedir. Fakat genellikle, yatırımcıları bilgilendirmek için en iyi performans ölçüsü, yönetici performansını izlemek ve güdülemek için en ideal ölçü olmamaktadır (Scott 2015, 102). Barth’a (2015, 162) göre, kavramsal çerçevede, finansal raporlama için tek bir amaç belirtmek gerekmektedir, çünkü böylece finansal raporlamanın başarmaya çalıştığı amaç açıklığa kavuşmakta, bu durum da hedeflenen finansal tablo kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarını belirlemek için net bir temel oluşturmaktadır. Finansal raporlar, borç sözleşmeleri ya da yöneticilerle yapılan sözleşmeler için de kullanılabilir. Fakat bu tip amaçları finansal raporlamanın amacına dahil etmeye çalışmak, anlam karmaşasına ve odak kaybına neden olabilir ve finansal raporlamanın hiçbir grubun amacına tam olarak hizmet vermemesi sonucunu doğurabilir.

Kothari ve diğerleri (2010, 247), Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin (GAAP) amacının, sermaye sahipleri ve kullanıcıları arasındaki işlem ve bilgi maliyetlerini azaltmak suretiyle bir ekonomideki “etkin sermaye dağılımını” kolaylaştırmak olduğunu belirtmişlerdir. Etkin sermaye dağılımı, sermayenin, en değerli kullanım için sarf edilmesi anlamına gelmektedir ve değer maksimizasyonu sağlayan ekonomik etkinlik ile eş anlamlıdır. GAAP’nin dolaylı ya da dolaysız olarak etkin sermaye dağılımını kolaylaştırdığı varsayımı, düzenleyici ya da standart yapıcı kurumların beyan ettikleri amaçlarının da temelini oluşturmaktadır. Fakat bazı standart yapıcı kurumlar ve akademisyenler tarafından bu amaç, daha dar bir kapsamda değerlendirilmekte ve muhasebe kurallarını, direkt firma değerlemesine (direct valuation) imkan veren finansal tablolar oluşturacak şekilde belirlemek olarak yorumlanmaktadır (Holthausen ve Watts 2001, 12; Kothari ve diğerleri 2010, 248). Öte yandan, finansal raporlamanın firma değerlemesinin yanı sıra, yöneticinin temsil gücünü değerlendirme ve işletme sözleşmelerine (contracting) temel teşkil etme fonksiyonlarının da

olduğu görülmektedir. Etkin sözleşme yaklaşımı (efficient contracting approach), firmanın dahil olduğu sözleşmelerin (borç sözleşmeleri, yönetime yapılan ödemelere ilişkin sözleşmeler vb.), muhasebe bilgisine olan talebin temel kaynağı olduğunu öne sürmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, muhasebe bilgisinin rolü, sözleşme etkinliğini maksimize etmeye yardımcı olmak ya da daha genel bir ifadeyle etkin kurumsal yönetime yardımcı olmak olarak görülmektedir. Finansal raporlamanın sözleşmeler için işlevi güven yaratmaktır. Güven, kreditorler firmaya kaynak sağlarken ya da hissedarlar yönetsel sorumlulukları yöneticilere delege ederken gerekmektedir. Örneğin, borç sözleşmelerindeki “borç alan firma, işletme sermayesi belirli bir seviyenin altına inerse kar payı ödemeyecek” şeklindeki şartlar, borç veren taraflar için bir güven unsuru oluşturmaktadır.

Benzer şekilde, yönetici ödemelerini, net kar gibi muhasebe rakamları temeline oturtmak da yönetici ve hissedar çıkarlarını uyumlu hale getirmeye yardımcı olarak yatırımcı güvenini artırır. Yönetici ve hissedar çıkarlarının uyumlu hale getirilmesi, finansal raporlamanın temsiliyet rolü olarak kabul edilir (Scott 2015, 16). Kothari ve diğerleri (2010, 248), firma değerlemesinin ya da yöneticinin temsil gücünü değerlendirmenin finansal tabloların temel amaçları olmadığını, buna karşılık bu eylemlerin, etkin sermaye dağılımı amacı çerçevesinde tasarlanan muhasebe standartlarını şekillendiren ekonomik etkilerin sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedirler. Ayrıca vergi uygulamaları, regülasyonlar ve hukuki davalar da finansal tablo içeriğini etkilemektedir.

Örneğin, borç sözleşmelerinde, yönetimin firma ve borç değerini düşürecek faaliyetlerini kısıtlayabilmek için firma kaynaklarını ve borç taleplerini tahmin için varlık ve borçların defter değerleri kullanılır. Bu tip sözleşmeler gibi, regülasyonlar, hukuki davalar ve kurumlar vergisi de finansal tablolarda tutuculuk amacının ön plana çıkmasına neden olabilir (Holthausen ve Watts 2001, 40).

3. FİNANSAL TABLO REGÜLASYONU VE ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI

Sermaye piyasalarında finansal bilgiye ilişkin oluşan arz ve talep; hissedarlar, tahvil sahipleri, yöneticiler, çalışanlar, tedarikçiler vb. paydaşlar arasındaki sözleşmeleri ve kaynak transferini kolaylaştırmaktadır. Finansal bilginin üstlendiği bu rol, ilgili otoriteler tarafından kurumsal finansal bilginin regüle edilmeye başlandığı dönemlerden önce de varlığını sürdürmekteydi. Bir ekonomideki mevcut finansal tablo verisinin miktarı ve kalitesi, o ekonomideki kaynak dağılımının etkinliğini ve sermaye maliyetini etkilemektedir. Kaynakların en ideal şekilde dağılması ve sermaye maliyetinin minimize edilmesi, bir ekonomide değer maksimizasyonu anlamına gelmektedir. Piyasadaki işlem maliyetleri gibi aksaklıklar, finansal bilginin kamu malı (public good) olarak işlev görmesi, üretilen finansal bilgi miktarının yetersiz olması gibi faktörler, kaynak dağılımının etkinliğini azaltarak sosyal refahı olumsuz etkilemekte ve sermaye maliyetini artırmakta, dolayısıyla regülasyonu gerekli kılmaktadır (Kothari ve diğerleri 2010, 252).

Muhasebe meslek mensuplarının oluşturduğu, gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde

faaliyet gösteren pek çok organizasyon, finansal tabloların nasıl hazırlanması gerektiği konusunda kuralları belirlemektedir. Örneğin ABD’de Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB), Sermaye Piyasası Kurulu’ndan (Securities Exchange Commission - SEC) aldığı yetki ile halka açık şirketlerin finansal bilgilerini kamuya nasıl açıklayacağını düzenlerken Türkiye’de bu görevi, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) yerine getirmektedir. Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASB) yerine geçen Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) ise uluslararası düzeyde bir otorite olup muhasebe uygulamalarının küresel olarak standardizasyonu amacını gütmektedir.

IASC’nin yerine geçen IASB’nin faaliyetlerini denetlemek amacıyla kurulan IASC Vakfı, 2013 yılında yayımladıkları yeni tüzükleri ile IFRS Vakfı olarak faaliyetlerine devam etmeye başlamıştır. Son olarak Kasım 2016’da revize edilen tüzüklerinde vakfın amaçları şu şekilde ifade edilmiştir (IFRS Foundation 2016, 6):

- kamu yararına, yüksek kalitede, anlaşılır, uygulanabilir ve küresel ölçekte kabul görmüş, açıkça ifade edilmiş ilkelere dayanarak tek tip muhasebe standartları geliştirmek. Bu standartlar; yatırımcılara, sermaye piyasalarındaki diğer katılımcılara ve diğer finansal bilgi kullanıcılarına ekonomik kararlar alırken yardım etmek için mali tablolarda ve diğer finansal raporlamada yüksek kaliteli, şeffaf ve kıyaslanabilir bilgi talep etmelidir.

- bu standartların kullanımını ve uygulanmasını teşvik etmek

- a ve b maddelerine ilişkin amaçların gerçekleştirilmesinde, uygun görüldüğünde, farklı ekonomik ortamlardaki çeşitli ölçeklerdeki ve türlerdeki kuruluşların ihtiyaçlarını dikkate almak

- ulusal muhasebe standartları ve UFRS’lerin yakınsaması yoluyla, UFRS’lerin adaptasyonunu teşvik etmek ve kolaylaştırmak

Finansal tabloların nasıl hazırlanması gerektiğini belirleyen bir otoriteye ihtiyaç olup olmadığı konusunda genel itibariyle iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan böyle bir otoriteye ve düzenlemeye ihtiyaç olduğunu savunanlar, piyasaların bilgi için yeterince etkin olmadığını, regülasyon olmadığında bilginin de yeterli düzeyde üretilmeyeceğini ifade etmektedirler. Ayrıca işletme üzerinde kontrol gücü düşük olan yatırımcıların da bilgiye erişimini sağlamak, usulsüz raporlamanın önüne geçmek ve işletmeler arası kıyaslanabilirliği artırmak da bu görüşü savunanların öne sürdüğü gerekçelerdir. Öte yandan, regülasyonun gerekli olmadığını savunanlar ise serbest piyasadaki diğer unsurlar gibi muhasebe bilgisinin de arz talep dengesi sonucunda ideal seviyede üretileceğini iddia etmektedirler.

Serbest piyasa görüşüne (free-market perspective) göre, bir düzenlemeye gerek olmaksızın işletmelerin üçüncü kişilere gerekli ve yeterli bilgiyi sunma konusunda ekonomik temelli güdüler mevcuttur. Zira bir işletme, paydaşlarına yeterli bilgiyi tedarik etmediğinde, gerek işletme sahipleri gerekse yatırımcılar ve kreditorler, yöneticilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini varsayacak ve bu durum hisse fiyatlarının düşmesi, kredi faizlerinin artması gibi sonuçlara ve nihayetinde işletme maliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Yöneticisi olduğu işletmede önemli yatırımları olan yöneticiler, işletme değerini maksimize edebilmek için

hissedar ve kreditorler ile onların çıkarlarına ters düşecek stratejiler uygulamayacaklarını taahhüt ettikleri sözleşmeler yapmak durumunda kalırlar. İşletme sahipleri ve yöneticiler, kreditorler ve yöneticiler arasındaki çıkar çatışmaları bu sözleşmeler aracılığı ile çözüme ulaşacak, aksi yönde hareket eden yöneticiler, pay sahibi oldukları işletmenin sermaye maliyetinin artmasına bağlı olarak kendi çıkarlarına ters düşmüş olacaklardır. Serbest piyasa görüşünün öne sürdüğü bu sav, söz konusu sözleşmelere taraf olan yatırımcıların çokluğu göz önünde bulundurulduğunda geçerliliğini yitirmektedir. Zira yöneticinin, her biri farklı bilgi talebi olan yatırımcılarla ayrı ayrı ya da toplu tek bir sözleşme yapması hem zaman hem de maliyet açısından uygulanabilir olmayacaktır (Scott 2015). Serbest piyasa görüşü dışında muhasebe düzenlemelerine ihtiyaç olmadığını öne süren diğer bazı görüşler de piyasanın doğasında mevcut bazı teşvikler çerçevesinde varsayımlarda bulunmaktadır.

ÖS
254

Örneğin, yönetici maaşlarının, geçmiş performanslar doğrultusunda belirlendiği etkin piyasalarda, başarılı bir yönetici profili çizmek isteyen yöneticiler, herhangi bir otorite ya da düzenlemeye ihtiyaç olmaksızın işletme değerini maksimize edecek stratejiler benimseyeceklerdir. Bu görüşün altında yatan piyasaların etkin olduğu, etkin yönetici stratejilerinin hisse fiyatlarına pozitif yansıdığı, yöneticinin geçmiş performansının piyasada bilindiği ve maaşlarına tamamen yansıdığı yönündeki varsayımlar her zaman geçerli olmayabilir. Piyasa teşviklerine bağlı bir diğer görüş ise düşük performans gösteren işletmelerin piyasadaki başka bir işletme tarafından devralınacağı varsayımına dayanmaktadır.

Böyle bir tehlike altındaki yöneticiler, işletme değerini maksimize ederek işletme yönetimini kaybetmeme konusunda güdüleneceklerdir. Bir başka görüş ise piyasanın, kötü olsun ya da olmasın bir bilginin açıklanmamasını olumsuz karşılayacağı sonuçta işletme ve işletme yöneticilerinin değer kaybedeceğini savunmaktadır. Özetle tüm bu görüşler, muhasebe regülasyonlarına gerek olmadığını, bu tip regülasyonlar olmadan da işletmelerin ideal bilgiyi sunma konusunda teşvikleri olduğunu iddia etmektedir (Deegan 2014, 67-69).

Finansal tablo verisinin regülasyonunu destekleyen görüşlerin temelinde ise, muhasebe bilgisinin bir kamu malı olduğu daha açık bir ifadeyle muhasebe bilgisini bireylerin ödeme yapmadan kullanabildiği ve bir kesimin kullanımının diğer kesimin kullanımını etkilemediği düşüncesi yatmaktadır. Böyle bir durumda bilgiyi üretme konusunda teşvik edici bir unsur olmadığından ve serbest piyasa görüşünde öne sürülen arz talep mekanizması işlemeyeceğinden ideal bilgi seviyesine de ulaşamayacaktır. Bu durum, kaynak dağılımının etkinliğini azaltacak ve sermaye maliyetini artıracaktır.

Bu problemi ortadan kaldırmak için regülasyona ihtiyaç olduğu öne sürülmektedir (Kothari ve diğerleri 2010; Deegan 2014, 69). Yatırımcılar farklı ülkelerden firmalara yatırım yapıyor ve yatırım kararları için bu firmaların finansal raporlarını bilgi kaynağı olarak kullanıyor iseler, bu finansal tabloları anlayabilmek ve kıyaslayabilmek söz konusu ülkelerde ortak muhasebe standartları kullanılmadığında yatırımcılar açısından zorlayıcı olacaktır. Muhasebe standartlarında standardizasyon olmamasının firmalar açısından sonuçlarına bakıldığında da, finansman ihtiyaçları için farklı ülkelerin borsalarında kote olan çok uluslu şirketlerin finansal tablolarını, her ülke borsası için o ülkede geçerli muhasebe standartlarını esas alarak ayrı ayrı hazırlaması gerekliliği görülecektir (Deegan 2014, 113).

Deegan (2014, 77), serbest piyasa bakış açısı ile regülasyon yanlısı bakış açısını aşağıdaki tablo ile özetlemiştir.

Tablo 1. Serbest Piyasa ve Regülasyon Yanlısı Bakış Açıları

Serbest Piyasa Bakış Açısı	Regülasyon Yanlısı Bakış Açısı
Muhasebe bilgisi, piyasadaki diğer ürünler gibi arz ve talep mekanizması ile ideal düzeyde üretilir.	Muhasebe bilgisi, bir kamu malı olup bedel ödemediği sürece daha az üretilecektir.
Piyasalar etkinidir ve piyasanın ihtiyaç duyduğu bilgiyi sağlamayan yöneticiler için yaptırım mekanizmaları sağlamaktadır.	Piyasalar etkin ve adil değildir, bu yüzden etkin ve adil olmayan piyasa uygulamalarının düzeltilmesi ihtiyacına karşılık regülasyon gereklidir.
Kamu düzenleyicileri tarafsız değildir, diğer herkes gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler.	Kamu düzenleyicileri, kamu yararına hizmet ederler.
Regülasyon, en nihayetinde siyasi açıdan etkili olan grupların çıkarına hizmet eder.	Regülasyon, toplumun çıkarına hizmet eder.
Devlet müdahalesi, aşırı regülasyona ve bu regülasyonlara uyum sağlamaya ilişkin maliyetlere neden olur.	Devlet, piyasa davranışını değiştirmek için maliyetsiz ve güvenilir bir araçtır.
Regülasyonun politik süreci, regüle edilen iş kolunun hakimiyeti altında kalır.	Regülasyon kamunun çıkarına ters düştüğü için belirli bir kesimin hakimiyetine girmez.

Kaynak: Deegan, C. 2014. Financial Accounting Theory, McGraw-Hill Education, Australia.

Regülasyonun neden gerekli olduğu ve hangi paydaşların regülasyondan faydalanması beklendiği konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan “kamu yararı teorisi (public interest theory)”, regülasyonun kamunun çıkarı gözetilerek uygulamaya konduğunu, düzenleyici otoritelerin şahsi menfaatlerini gözeterek değil kamusal menfaatler doğrultusunda hareket ettiklerini öne sürer. 20. yüzyılda regülasyonun artışına fikirsel anlamda destek veren kamu yararı teorisi, regüle edilmeyen piyasaların, ciddi piyasa aksaklıklarına maruz kaldıklarını ve aksaklıkların regülasyonlar aracılığıyla devlet tarafından düzeltilebileceğini iddia eder. Kamu yararı teorisine getirilen eleştirilerin ilki, piyasadaki rekabetin ve hükümet dışı özel yapılanmaların, piyasa aksaklıklarını önemli derecede azalttığı, dolayısıyla piyasada hükümet müdahalesine duyulan ihtiyacın büyük bir kısmını gereksiz kıldığı şeklindedir. İkincisi, rekabetin ve özel yapılanmaların piyasa aksaklıklarını çözüme ulaştıramadığı durumlarda, bu piyasa aksaklıklarının tarafsız mahkemelerce desteklenen sözleşmeler ve haksız fiil kurallarının uygulanması yoluyla çözüme ulaştırıldığı görüşüdür. Bu savlar, mahkemelerin motive, tarafsız, bilgili ve dürüst olduğu varsayımına dayanmaktadır. “Kuşatma teorisi (capture theory)” ise düzenlemelerin kamu yararı gözetilerek uygulamaya konduğunu fakat düzenleyici

mekanizmaların nihayetinde bu düzenlemelerden en çok etkilenen grup tarafından ele geçirildiğini ve bu grubun çıkarları doğrultusunda hareket eder hale geldiğini savunmaktadır. Dolayısıyla kuşatma teorisi, bir piyasa aksaklığı söz konusu olduğunda hükümet müdahalesinin çözüm olacağından şüphe duymaktadır (Bushman ve Landsman 2010, 261). “Şahsi fayda teorisi (private interest theory)” ise düzenleyici otoritelerin, düzenleme faaliyetlerini, kamu yararını değil kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirdiklerini ifade eder. Şahsi fayda teorisinde regülasyon, regüle edilen sanayi ve ilişkili çıkar grupları arasındaki koalisyonların bir ürünü olarak görülür, bu ilişkiden bir taraf tekel karlar, diğer taraf da yüksek fiyatlar elde eder (Taplin ve diğerleri 2002).

Ekonomik olayların muhasebeleştirilmesinde kullanılan muhasebe standartları da muhasebe uygulamalarında bir regülasyon aracı olarak işlev görmektedir. Genel anlamda muhasebe standartları, muhasebe uygulamalarına yön veren ve finansal tabloların hazırlanmasına düzen getiren normlardır (Akgül ve Akay 2006, 4). Bu normlar, ulusal düzeyde olabileceği gibi uluslararası düzeyde, birden fazla ülkenin muhasebe uygulamalarına yön verecek şekilde de düzenlenebilir. Zira günümüzde yatırımcı işlemlerinin ve işletme faaliyetlerinin uluslararası düzeyde olması, işletmelerin hazırladığı ve yatırımcıların analiz ettiği finansal raporların anlaşılabilirliği ve karşılaştırılabilirliği açısından, bu raporların hazırlandığı muhasebe standartlarının tek tip olmasını gerektirmektedir. İşte bu noktada, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi'nin (IASB) ve onun yerine geçen Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun uluslararası finansal raporlama standartları oluşturma çalışmaları kendini göstermektedir. 1973 yılında kurulan IASB, 2000 yılının sonuna kadar, bir kısmı yürürlükten kaldırılmış 39 adet Uluslararası Muhasebe Standardı-UMS (IAS) yayımlamıştır. IASB, 2000 yılında alınan kararla 2001 yılında yeniden yapılanmış ve adı Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu olmuştur (Sultanoğlu 2014, 31). IASB, o güne kadar yayımlanan UMS'leri aynen devralmış ve bu standartlarla ilgili uyumlaştırma ve güncelleştirme çalışmalarını başlatmıştır. Yürürlüğe giren yeni standartlar ise “Uluslararası Finansal Raporlama Standardı □ UFRS (IFRS)” adı altında yeniden numaralandırılarak yayımlanmakta olup, bütün standartlar (IAS ve IFRS'ler) da set olarak “Uluslararası Finansal Raporlama Standartları” olarak tanımlanmaktadır (Elitaş ve diğerleri 2011: 3). IASB tarafından küresel çapta kaliteli, kıyaslanabilir ve daha şeffaf finansal raporları temin etme amacıyla çıkarılan UFRS'lere duyulan ihtiyaç bir sonraki bölümde vekâlet teorisi çerçevesinden ele alınmıştır.

4. VEKÂLET TEORİSİ TEMELİNDE FİNANSAL RAPORLAMAYA BAKIŞ

Muhasebede pozitif araştırma, 1960'ların ortalarında ön plana çıkmış ve 1970 ve 1980'lerde finansal muhasebede baskın araştırma yaklaşımı haline gelmiştir. O zamana kadar hakim olan normatif araştırma yaklaşımında, ilgilenilen konu “ne olması gerektiği (what should be)” konusudur. Ampirik olarak test edilebilecek husus ise “ne olduğu (what is)” olduğundan normatif araştırmada hipotez oluşturma ve test etme süreçleri mevcut değildir. 1960'ların ortalarında ve 1970'lerde programlama olanakları önemli derecede geliştiğinden, pozitif araştırma yaklaşımında kullanılan istatistiksel analizleri gerçekleştirmek giderek daha pratik hale gelmiştir. Bu durum pozitif muhasebe araştırmalarının gelişimini sağlamıştır (Deegan 2014, 275). Watts (1977, 54), muhasebede normatif yaklaşımın baskın olduğu dönemde,

finansal tabloların içeriğinin ne olması gerektiği üzerine kurallar belirlemeye odaklanmış fakat finansal tabloların niçin mevcut formlarını aldıkları üzerinde durmayan bir muhasebe literatürü söz konusu olduğunu ifade etmektedir (Aktaran Melis 2007, 54). Gordon (1964), üst düzey yönetimin, finansal tablolardaki bilgiyi kendi lehlerinde manipüle ederek kendi faydalarını maksimize edecek muhasebe yöntemlerini seçmelerinin muhtemel olduğunu öne sürmektedir. Bireylerin kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde hareket ettikleri varsayımından yola çıkarak Watts (1977, 72), finansal tabloların içeriğinin, şahsi çıkarlarını maksimize eden bireylerin denge çıktısı olduğunu savunmaktadır (Aktaran Melis 2007, 55). Melis (2007), pozitif muhasebe teorisine ait ilk çalışmaların ortaya çıkışından neredeyse 30 yıl önce, bir İtalyan profesörü olan Amaduzzi tarafından, 1940'lı yılların sonlarında yapılan çalışmaların da esasında pozitif bir yaklaşım taşıdığını, dolayısıyla pozitif muhasebe teorisinin bir önceli olarak kabul edilebileceğini öne sürmektedir. Zira Amaduzzi de (1949, 12-13) Watts'a (1977, 72) benzer şekilde finansal tabloların, farklı kurum paydaşlarının "çıkar oyunları"nın bir çıktısı olduğunu ifade etmiştir. Amaduzzi (1949), finansal tablolar üzerindeki bu çıkarları; kurum sisteminin kendisinden kaynaklanan ve daima kurumun uzun vadeli dengesi ile uyumlu olan objektif çıkarlar ve hissedarlar, üst yönetim, şirket çalışanları gibi paydaşların kişisel ihtiyaçlarından kaynaklanan ve şirketin uzun vadeli dengesinin aksine hareket edebilen subjektif çıkarlar olarak tanımlamıştır (Aktaran Melis 2007, 56).

Pozitif Muhasebe Teorisinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan Etkin Piyasalar Hipotezi, sözleşme ve bilgi maliyetlerinin sıfır olduğunu, yöneticilerin muhasebe metotlarına ilişkin farklı tercihlerinin, etkin işleyişi sayesinde sermaye piyasasına bir etkisi olmadığını varsaymaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bir muhasebe yönteminin direkt vergi etkisi yok ise, piyasaların etkin olduğu varsayımı altında bu tip muhasebe yöntemi değişikliklerinin şirket değerinde bir değişime neden olmayacağı iddia edilmektedir. İşletmeler, seçtikleri muhasebe politikalarını ve bir yöntemden diğerine geçmek için gerekli bilgiyi halka açıkladığı sürece piyasa, finansal raporlama için gerçekte hangi muhasebe yönteminin kullanıldığını dikkate almaksızın nihai nakit akım ve temettü uygulamalarını anlayabilecektir (Scott 2015, 127). Fakat işletme yöneticilerinin, belirli muhasebe yöntemlerinin muhasebe standartlarında yer alması ya da almaması için lobi faaliyetleri yürüttüğü, belirli dönemlerde bir sanayi kolundaki tüm firmaların muhasebe yöntemlerinde değişiklik yapmayı tercih ettikleri bilinmektedir. Muhasebe yöntemi tercihlerinin yöneticiler için neden önemli olduğunu açıklama noktasında Vekâlet Teorisi devreye girmiş ve Pozitif Muhasebe Teorisinin gelişimine önemli bir katkı yapmıştır (Deegan 2014, 279).

Vekâlet Teorisinde, bir tarafın (asil), diğer bir tarafa (vekil) karar alma yetkisini delege ettiği ilişki, vekâlet ilişkisi olarak adlandırılır. Jensen ve Meckling'e (1976) göre Vekâlet Teorisi, firmanın asıl sahipleri olan asil (principal) ile onlar adına firmayı yöneten vekil (agent) arasındaki bu ilişki ile ilgilendir. Bu ilişkide, birincisi, asil ve vekilin istek veya amaçlarının uyuşmamasından kaynaklanan ikincisi ise asilin, vekilin faaliyetlerini onaylaması noktasında çıkan iki problem söz konusudur. Birinci sorun, vekiller, firma çıkarlarına ters düşmesine rağmen kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinde ortaya çıkmaktadır. İkinci sorun ise vekilin gerçekte ne yaptığını doğrulamanın asil için zor ya da pahalı olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, asil ve vekil riske karşı farklı tutumlara sahip iseler farklı davranışlar tercih edecekler ve bir risk paylaşımı problemi ortaya çıkacaktır (Eisenhardt 1989).

Asil-vekil ilişkisi, bir ya da daha fazla kişinin (asil), bir başka kişi (vekil) ile birtakım görevleri kendileri adına gerçekleştirmesi için yapılan sözleşme olarak da tanımlanabilir. Böyle bir sözleşmede, her iki taraf da kendi faydasını maksimize etmeye çalıştığında vekilin, asilin çıkarına en uygun şekilde hareket etmeyeceği açıktır. Asil, kendi faydasından sapmaları, vekil için uygun teşvikler belirleyerek ve vekilin kurula uymayan faaliyetlerini kısıtlamak için planlanmış izleme maliyetlerine katlanarak sınırlama getirebilir. Ayrıca, bazı durumlarda, vekilin, asile zarar verecek şekilde hareket etmemesini ya da eğer bu şekilde hareket ederse asile ödeme yapmasını garanti altına almak için vekil asile ödeme yapar (bağlanma maliyetleri). Buna rağmen, vekilin, asilin bakış açısına göre en ideal kararları almasını garanti etmenin, vekil ya da asil için sıfır maliyetle olması mümkün değildir. Asil-vekil ilişkilerinin çoğunda, asil ve vekil sözü geçen maliyetlere katlanmasına rağmen vekilin kararları ile asilin refahını maksimize eden kararlar arasında sapmalar olacaktır. Bu sapmadan kaynaklanan asilin refahındaki azalmanın dolar karşılığı “artık kayıp (residual loss)” olarak adlandırmakta ve asil-vekil ilişkisinin bir başka maliyetini oluşturmaktadır. Özetle, vekâlet maliyetleri; asil tarafından katlanılan izleme maliyetleri, asile zarar verecek şekilde hareket ettiğinde vekilin katlandığı bağlanma maliyetleri ve asilin refahını maksimize eden kararlardan sapmalar neticesinde ortaya çıkan artık kayıpların toplamı olarak tanımlanabilir (Jensen ve Meckling 1976).

Araştırmacılar arasında, yönetici faaliyetlerinin izlenmesinin, yöneticiler tutucu muhasebe yöntemleri izlediğinde daha etkin olacağı yönünde bir inanış mevcuttur. Zira tutucu muhasebe yöntemlerinin doğrulanması daha kolaydır ve bu tip yöntemler manipülasyona daha kapalıdır. Örneğin, tutucu bir muhasebe yaklaşımı olarak kabul edilen tarihi maliyetlerin kullanımı, hem bu maliyetlerin doğrulanabilirliğini kolaylaştıracak hem de yöneticilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek karı ya da şirket varlıklarını manipüle etme yollarından birini sınırlandırmış olacaktır. Bu durum şirketin algılanan riskinin düşük olmasını sağlayarak şirketin borç ya da özkaynak edinme maliyetini de düşürecektir. Fakat IASB tarafından son yıllarda yayımlanan standartların pek çoğu, varlıkların tarihi maliyetler yerine gerçeğe uygun değerleri ile ölçülmesini istemektedir. Gerçeğe uygun değeri IFRS 13, “piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde olağan bir işlemde, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat” olarak tanımlar. Gerçeğe uygun değer ile tarihi maliyet kıyaslandığında, gerçeğe uygun değer, genel amaçlı finansal rapor kullanıcıları için daha ilişkili (relevant) olduğu kabul edilmektedir. Fakat değerlemeye konu olan varlık için aktif bir piyasanın olmadığı durumlarda, gerçeğe uygun değer yaklaşımı, yönetici varsayım ve yargılarının devreye girmesi nedeniyle daha öznel bir ölçüm yaklaşımı olacaktır. Bu durum, finansal tablolaradaki rakamları manipülasyona açık kılacaktır. Buradan hareketle, finansal raporlamanın temel amacının sözleşme ve işlem maliyetlerinin minimize edilmesi olduğunu düşünen araştırmacılar, gerçeğe uygun değer kullanımının finansal raporların değerini artırmayacağını savunmaktadırlar. Deegan (2014, 318-319), bu noktada, genel amaçlı finansal raporlamanın tek amacının sözleşme ve işlem maliyetlerini minimize etmek olmadığına dikkat çekmektedir.

Asillerin vekilleri izleyebilecekleri kaynaklardan birisi finansal raporlardır. Fakat asil-vekil çıkar çatışmasının yaşandığı durumlarda yöneticiler, finansal raporları manipüle etme yollarına başvurabilirler. Oysa finansal raporların, firmanın finansal durum ve performansının net bir resmi olması ve firmanın geçmişini değerlendirmek ve geleceği hakkında öngörüle

bulunmak için faydalı bilgi sağlaması gerekmektedir. Finansal raporlarla sunulan resim ne kadar net ve ne kadar temiz ve ne kadar gerçeğe yakın olursa finansal raporların kalitesi de o kadar yüksek olur (Fraser ve Ormiston 2007). Bu noktada kaliteli, kıyaslanabilir ve daha şeffaf finansal raporları temin etmesi beklenen UFRS'nin akabinde firma ve yöneticiler arasındaki sözleşmenin verimliliğini artırması, vekâlet maliyetlerini azaltması ve kurumsal yönetimi güçlendirmesi beklenmektedir (Ball 2006). Fakat gerek UFRS'ye adaptasyon sürecinde gerekse UFRS adaptasyonu sonrasında muhasebe kalitesinde yaşanan değişimde ülkeler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Soderstrom ve Sun (2007), muhasebe sistemlerindeki bu tip değişikliklerin ekonomik sonuçlarının, ülkeden ülkeye değişmesini muhasebe standartları ile ülkenin kurumsal yapısı ve firma güdüleyicileri arasındaki bağlantı ile açıklamaktadır. Ülkelerin kurumsal yapısı ve bu bağlamda farklılaşmaya yol açan faktörleri anlayabilmek için kurumsallaşma teorisine değinmek yerinde olacaktır. Kurumsallaşma teorisi, organizasyonlarda sürekliliğin ve değişimin yorumlanması ve anlaşılması süreçlerine mercek tutmaktadır (Ashworth ve diğerleri 2009). Bu bağlamda kurumsallaşma teorisi UFRS'nin global ölçekte yayılma sürecinde kurumsal faktörlerin oynadığı rolün daha ileri düzeyde kavranmasını sağlamaya yardımcı olacaktır (Irvine 2008, 127; Nurunnabi 2015, 401).

5. KURUMSALLAŞMA TEORİSİ TEMELİNDE FİNANSAL RAPORLAMAYA BAKIŞ

Scott (1987), kurum ve kurumsallaşma kavramlarının farklı yaklaşımlar çerçevesinde farklı şekillerde tanımlandığını belirtmektedir. Kurum kavramı genel itibariyle, toplumun farklı fonksiyonel alanları ile ilgili (din, politika, eğitim, hukuk vb.) süregelen sosyal inanış ve uygulamalar sistemini temsil etmektedir (Judge ve diğerleri 2010). Kurumsallaşma olgusu ise yeni normların, değerlerin ve yapıların mevcut normlar, değerler ve yapılar ile birleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Uçma 2012, 147).

Scott'a (2001) göre kurumsal teorinin faydalandığı üç analiz düzeyi bulunmaktadır. En üst düzeyde, modellerin ve menülerin resmen önerildiği ve gayri resmi olarak uygulandığı toplumsal (ve küresel) kurumlar vardır. Bunlar, neyin mümkün, kabul edilebilir ve meşru olduğuna dair kurumsal çerçeveyi oluşturur ve bu kurumlar, daha alt düzeydeki eylemleri ve yapıları şekillendirir, sınırlar ve kolaylaştırır. Bir sonraki düzeyde, öncelikle örgütsel alanları ve sonrasında örgütlerin kendilerini içeren idari yapılar yer alır. Örgütsel alan, aynı alanda faaliyet gösteren örgütler topluluğu (muhasebe meslek mensupları ile onların performansını etkileyen diğer örgütler gibi) olarak tanımlanır. Örgütler; faaliyetleri, ölçekleri, yapıları, kültürleri ve değişim kapasiteleri açısından farklılaşır ve hepsi örgütsel alanları ve kurumsal çevreleri etkiler ve bunlardan etkilenir. Son düzeyde ise bireylerin ya da grupların oluşturduğu aktörler yer alır. Scott'un (2001) modelindeki bu üç düzeyin her biri, bir yandan kurumsal normların yayılmasından ve dayatmasından etkilenirken bir yandan kurumsal normların oluşması ve etkin hale gelmesi için yeni mecralar yaratırlar. Bu yüzden kurumsal teorideki temel varsayım; tüm sosyal aktörlerin meşruiyet aradıkları ve/veya kurumsal çevre dahilinde meşruiyet normlarını yeniden oluşturdukları şeklindedir. Tüm bu kısıtlar ve güçler, kurumsal çevre içinde eşbiçimlilik veya yapı, düşünce ve eylem benzerliği oluşturmak için ortak bir noktaya yönelirler. Bir başka ifadeyle, kurumsallaşma teorisinin temel dayanağı, örgütlerin baskın normlar ve sosyal etkilere

uyum sağlama eğiliminde olduklarıdır. Bunu görüşte ya da gerçek anlamda başaramadıklarında meşruiyetlerini kaybedecek oluşları, örgütsel yapılar ve uygulamalarda homojenliği teşvik etmektedir (Rodrigues ve Craig 2007, 742).

DiMaggio ve Powell'a (1983, 147) göre eşbiçimliliğin rekabetçi ve kurumsal olarak iki türü vardır. Rekabetçi eşbiçimlilik; piyasa rekabetini, niş değişikliklerini ve uyum ölçütlerini vurgulayan sistem rasyonelliği varsayımına dayanır.

Böyle bir görüş ancak serbest ve açık rekabetin mevcut olduğu alanlar için geçerlidir ve örgütlerin modern dünyasını tam olarak yansıtacak bir resim sunmaz. Bu nedenle rekabetçi eşbiçimlilik kurumsal bir bakış açısıyla desteklenmelidir. Zira örgütler sadece kaynaklar ve müşteriler için değil, aynı zamanda politik güç ve kurumsal meşruiyet için, ekonomik uyum kadar sosyal uyum için de rekabet ederler. Kurumsal eşbiçimlilik kavramı, modern örgütsel hayata hakim olan politika ve seremonileri anlamayı sağlar. Kurumsal eşbiçimlilik değişiminin gerçekleştiği üç mekanizma mevcuttur; politik etkiler ve meşruiyet probleminden kaynaklanan zorlayıcı eşbiçimlilik, belirsizliğe karşı klasik davranışlardan kaynaklanan taklitçi eşbiçimlilik ve profesyonelleşme ile ilgili olan normatif eşbiçimlilik.

Zorlayıcı eşbiçimlilik, örgütler üzerinde, bağlı oldukları diğer örgütler tarafından uygulanan ya da faaliyet gösterdikleri toplumun kültürel beklentileri nedeniyle oluşan resmi ya da gayri resmi baskılardan kaynaklanır (DiMaggio ve Powell 1983, 147). Toplumsal düzeyde kabul görmüş kurum davranışını yöneten dış organlar tarafından dayatılan kanun ve yönetmelikleri kapsar (Nurunnabi 2015, 401). Muhasebe disiplini açısından bakıldığında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), sermaye piyasaları, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi örgütler zorlayıcı kurumlar (Irvine 2008; Judge ve diğerleri 2010; Lasmin 2011; Pricope 2016); muhasebe standartları ve bu standartlar için belirlenmiş uygulayıcı hükümler, yatırımcı haklarını koruyan kanunlar zorlayıcı baskılar (Nurunnabi 2015) olarak kabul edilebilir. Örneğin IMF, gelişmekte olan ya da finansal sıkıntı içindeki ülkelere para yardımı yaparken UFRS adaptasyonunu şart koşturmaktadır.

Buradan hareketle, UFRS adaptasyonunu kurumsal teori çerçevesinde inceleyen akademik çalışmaların bazılarında, zorlayıcı baskılar için temsili değişken olarak IMF'den alınan yardımlar kullanılmıştır (Judge ve diğerleri 2010, 165; Lasmin 2011, 66; Pricope 2016, 33). Bu çalışmalardan Judge ve diğerleri (2010) ile Lasmin'e (2011) ait olanlar, zorlayıcı baskıların UFRS'ye adaptasyon sürecinde önemli bir role sahip olduğunu göstermiştir.

Taklitçi eşbiçimlilik, örgütsel teknolojilerin yeterince anlaşılmadığı, hedeflerin net olmadığı ya da çevrenin belirsizlik yarattığı durumlarda örgütlerin, diğer örgütleri kendilerine model olarak alması durumunda ortaya çıkar. Model olarak alınan örgüt, bu durumun farkında olmayabilir ya da taklit edilmek istemeyebilir sadece model alan örgütün kullanabileceği uygulamalar kaynağı olarak işlev görür (DiMaggio ve Powell 1983, 149). Belirli bir davranışı ne kadar çok örgüt sergilerse diğer örgütlerin söz konusu davranışı kopyalaması hususundaki baskı da o kadar yüksek olur. Amaçlar ve araçlar ne kadar belirsizse ya da örgütün amaçları ne kadar muğlaksa, örgütün, bu belirsizliği gizlemek için başarılı örgütleri model almaya bel bağlama düzeyi de o kadar yüksektir (Irvine 2008, 134). Ticari ortaklar ve çok uluslu örgütler model olarak alınarak onların uygulamaları ile uyum içinde olmaya çalışmak taklitçi

eşbiçimliliğe örnek olarak gösterilebilir. Bir ulus küresel ekonomiye açık olduğunda, yabancı firmaların uygulama ve normlarına maruz kalacağından (Judge ve diğerleri 2010, 165), akademik çalışmalarda taklitçi baskıları ölçmek için ticaret serbestisi, doğrudan yabancı yatırımlar, ithalat penetrasyonu, piyasa kapitalizasyonu gibi piyasaların açıklığını ölçen temsili değişkenler kullanılmış ve bu çalışmalarda taklitçi baskıların UFRS adaptasyon sürecinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür (Judge ve diğerleri 2010; Lasmin 2011; Pricope 2016). Sermaye piyasaları yabancı yatırımcılara açık olan ülkelerin UFRS'ye adapte olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu öne süren Hope ve diğerleri (2006), bu durumu fayda/maliyet analizi ile açıklamıştır.

Nitekim tek tip muhasebe standardı kullanımı ile yabancı yatırımcıların, farklı muhasebe standartları ile hazırlanmış finansal tabloları kıyaslarken kaybettikleri zaman ve maliyet azalacak bu durum yerel sermaye piyasasının küresel piyasalara entegrasyonunu kolaylaştıracaktır. Öte yandan nispeten daha kapalı ve olgunlaşmamış piyasalara sahip ülkelerin, uluslararası yatırımcılar için cazip olmaması, bu tip piyasalarda kontrolü elinde bulunduran yerli yatırımcılar olması, yerel muhasebe standartlarından UFRS'ye geçişin marjinal faydasının, yabancı yatırımcılara açık sermaye piyasalarına sahip ülkelere göre daha az olmasına neden olacaktır. Dolayısıyla UFRS'ye adaptasyon motivasyonu bu tip ülkelerde daha düşük olacaktır.

Normatif eşbiçimliliğin profesyonelleşmeden kaynaklandığını öne süren DiMaggio ve Powell (1983, 151) profesyonelleşmeyi; belirli bir mesleğe mensup olanların iş yapma yöntemlerini ve koşullarını tanımlamak, üreticilerin ürünlerini kontrol etmek, mesleki özerklikleri için meşruiyet ve bilişsel zemin temin etmek için müşterek çabaları şeklinde tanımlamışlardır. Profesyonelleşmenin, eşbiçimlilik için kaynak teşkil eden iki boyutu vardır. Birincisi, örgün eğitimin ve meşrulaştırmanın üniversiteler tarafından üretilen bilişsel bir temele dayandırılmasıdır. İkincisi, örgütleri kapsayan ve yeni modellerin hızla yayıldığı profesyonel ağların büyümesi ve detaylandırılmasıdır.

Üniversiteler ve mesleki eğitim kurumları, profesyonel yöneticiler ve kadroları arasında örgütsel normların gelişimi için önemli merkezlerdir. Mesleki ve ticari birlikler, profesyonel ve örgütsel davranışa ilişkin normatif kuralların tanımlanması ve ilan edilmesi için diğer araçlardır (DiMaggio ve Powell 1983, 151).

Yüksek eğitim düzeyine sahip milletlerin profesyonelleşme düzeyleri de yüksek olduğundan katı ve karmaşık uluslararası normları benimseme ve uygulama ihtimalleri de yüksektir. Eğitim düzeyi muhasebe de dahil her mesleğin gelişimini direkt etkilemektedir (Turner 1993). Normatif baskılar için eğitim düzeyini temsili değişken olarak kullanan bazı akademik çalışmalarda UFRS'ye adaptasyon sürecinde normatif baskıların pozitif etkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Judge ve diğerleri 2010, 169; Lasmin 2011, 69).

Özetle, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ya da uluslararası muhasebe standartları, örgütlerin meşruluk kazanmak için sıklıkla başvurdukları formel yapılardır (Uçma 2012, 153). UFRS'ye bu denli hızlı adaptasyonun altında yatan nedenlerden biri de örgütlerin meşruiyet kazanma çabalarıdır. Farklı gelişmişlik düzeyine ve kurumsal yapılara sahip ülkelerin UFRS adaptasyonundan ekonomik beklentileri aynı düzeyde tatmin edici olmayacağından, UFRS adaptasyon konusundaki motivasyonlarında ekonomik beklentiler kadar meşruiyet beklentisi de önem taşımaktadır (Koning ve diğerleri 2018, 252).

6. SONUÇ

Vekâlet teorisinde sözü geçen asil-vekil problemlerinin bir çözümü, asillerin vekilleri izlemesi ve bunun bir yolu da finansal raporlardır. Asil-vekil çıkar çatışmaları neticesinde yöneticilerin finansal raporları manipüle etmesini engelleyebilmek için yüksek kalitede muhasebe standartları kullanılarak kaliteli finansal raporlar üretmek gerekmektedir. Küresel çapta kaliteli, kıyaslanabilir ve daha şeffaf finansal raporları temin etme amacıyla ortaya çıkan UFRS'nin vekâlet maliyetlerini azaltması ve asil-vekil sözleşmesinin verimliliğini artırması beklenmektedir. Fakat küresel ölçekte muhasebe uyumunu sağlaması beklenen UFRS'ye adaptasyon süreci ve sonrasında muhasebe kalitesinde yaşanan değişimler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu konuda yapılan akademik çalışmalar, UFRS adaptasyonunda ekonomik önceliklerden daha ziyade toplumsal meşruiyet baskılarının rol oynadığını göstermiştir. Daha açık bir ifadeyle kurumsallaşma teorisi çerçevesinde tanımlanan zorlayıcı, taklitçi ve normatif baskılar, UFRS adaptasyon sürecinde önemli bir role sahiptir.

ÖS
262

Kaliteli muhasebe standartlarının, muhasebe kalitesinde ve beraberinde doğrudan yabancı yatırım girişi, gayrisafi yurtiçi hasıla gibi ekonomik göstergelerde pozitif değişimlere neden olacağı varsayılmaktadır. Bu varsayımın temel dayanağı, bütün ülkelerin ortak kurumsal bir bağlamı paylaştığı ve bir ülke ya da bir grup ülkede geçerli olan adaptasyon ve buna bağlı ekonomik faydaların diğer ülkelerde de geçerli olacağı düşüncesidir. Fakat ülkelerin kendilerine has sosyo-ekonomik ve politik ekonomik özellikleri bu varsayımı geçersiz kılmaktadır (Lasmin 2011, 68). Gerek UFRS adaptasyon sürecinde gerekse UFRS'nin neden olduğu ekonomik sonuçlar üzerinde muhasebe standartlarının yanısıra bir ülkenin finansal raporlama sisteminin temel güdüleyicileri olan ülkenin finansal piyasasının gelişmişlik düzeyi, sermaye yapısı, mülkiyet yapısı, vergi sistemi, yasal ve politik sistemler gibi unsurların da etkisi olduğu akademik çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu bağlamda UFRS adaptasyonunun muhasebe kalitesinde neden olduğu değişimleri irdelerken ülkelerin yasal sistemleri, vergi uygulamaları, kültürü vb. ulusal yapısal faktörleri de göz önünde bulundurulmalıdır. UFRS uygulaması ancak bir ülke, etkin bir finansal raporlama altyapısına sahip ise pozitif sonuçlar getirecektir (Habib 2007, 63-64).

KAYNAKÇA

- Akgül, B. A. ve Akay, H. 2006. Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye'deki Uygulama Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma, Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Ashworth, R., G. Boyne ve R. Delbridge. 2007. "Escape from the Iron Cage? Organizational Change and Isomorphic Pressures in the Public Sector", *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19(1).
- Barth, M. E. 2015. "Commentary on Prospects for Global Financial Reporting", *Accounting Perspectives*, 14(3).

- Bushman, R. ve W. R. Landsman. 2010. "The Pros and Cons of Regulating Corporate Reporting: A Critical Review of the Arguments", *Accounting and Business Research*, 40(3).
- Deegan, C. 2014. *Financial Accounting Theory*, McGraw-Hill Education, Australia.
- DiMaggio, P.J. ve W.W. Powell. 1983. 'The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields', *American Sociological Review*, 48.
- Dillard, J. F., J. T. Rigsby ve C. Goodman. 2004. "The Making and Remarking of Organization Context – Duality and the Institutional Context", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 17(4).
- Eisenhardt, K.M. 1989. "Agency Theory: An Assessment and Review", *Academy of Management Review*, 14(1).
- Elitaş, C., M. Karakoç ve S. Özdemir. 2011. "Muhasebe Meslek Mensupları Perspektifinden Türkiye Muhasebe Standartları", *World of IFRS Dergisi*.
- Gordon, M. J. 1964. "Postulates, Principles and Research in Accounting", *The Accounting Review*, 39(2).
- Gornik-Tomaszewski, S. ve Y. C. Choi. 2018. "The Conceptual Framework: Past, Present, and Future", *Review of Business*, 38(1).
- Habib, A. 2007. "Legal Environment, Accounting Information, Auditing and Information Intermediaries: Survey of the Empirical Literature", *Journal of Accounting Literature*, 26(1).
- Holthausen, R. W. ve R. L. Watts. 2001. "The Relevance of the Value-Relevance Literature for Financial Accounting Standard Setting", *Journal of Accounting and Economics*, 31(1-3).
- Hope, O. K., J. Jin ve T. Kang. 2006. "Empirical Evidence on Jurisdictions that Adopt IFRS", *Journal of International Accounting Research*, 5(2).
- IFRS Foundation. 2016. Constitution Effective From 1 December 2016, London. https://www.iosco.org/about/monitoring_board/pdf/IFRS-Foundation-Constitution-December-2016.pdf (Erişim Tarihi: 06.07.2018).
- International Accounting Standards Board (IASB). 2006. Discussion Paper—Preliminary Views on an Improved Conceptual Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics of Decision-Useful Financial Reporting Information.
- International Accounting Standards Board (IASB). 2018. *Conceptual Framework for Financial Reporting*.
- Irvine, H. 2008. "The Global Institutionalization of Financial Reporting: The Case of the United Arab Emirates", *Accounting Forum*, 32(2).

- Koning, M., G. Mertens ve P. Roosenboom. 2018. "Drivers of Institutional Change Around the World: The case of IFRS", *Journal of International Business Studies*, 49(3).
- Jensen, M. C. ve W. H. Meckling. 1976. "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", *Journal of Financial Economics*, 3(4).
- Judge, W., S. Li ve R. Pinsker 2010. "National Adoption of International Accounting Standards: An Institutional Perspective", *Corporate Governance: An International Review*, 18(3).
- Kothari, S. P., K. Ramanna ve D. J. Skinner. 2010. "Implications for GAAP from an Analysis of Positive Research in Accounting", *Journal of Accounting and Economics*, 50(2-3).
- Kurt G. ve T. Uçma. 2011. Kavramsal Çerçeve US GAAP ve IFRS Yakınsama Projeleri, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Lasmin, R. 2011. "An Institutional Perspective on International Financial Reporting Standards Adoption in Developing Countries", *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 15(2).
- Melis, A. 2007. "Financial Statements and Positive Accounting Theory: The Early Contribution of Aldo Amaduzzi", *Accounting, Business & Financial History*, 17(1).
- Morais, A. I. ve J. D. Curto. 2009. "Mandatory Adoption of IASB Standards: Value Relevance and Country-Specific Factors", *Australian Accounting Review*, 19(2).
- Nurunnabi, M. 2015. "Tensions Between Politico-Institutional Factors and Accounting Regulation in a Developing Economy: Insights from Institutional Theory", *Business Ethics: A European Review*, 24(4).
- Pricope, C. F. 2016. "The Role of Institutional Pressures in Developing Countries. Implications for IFRS", *Theoretical and Applied Economics*, 23(2).
- Rodrigues, L. L. ve R. Craig. 2007. "Assessing International Accounting Harmonization Using Hegelian Dialectic, Isomorphism and Foucault", *Critical Perspectives on Accounting*, 18(6).
- Scott, W. R. 1987. "The Adolescence of Institutional Theory", *Administrative Science Quarterly*, 32.
- Scott, W. R. 2001. *Institutions and Organizations*, Thousand Oaks, Sage.
- Scott, W. R. 2015. *Financial Accounting Theory*, Pearson Education, Toronto.
- Soderstrom, N. S. ve K. J. Sun. 2007. "IFRS Adoption and Accounting Quality: A Review", *European Accounting Review*, 16(4).
- Sultanoğlu, B. 2014. "UFRS'nin Borsa İstanbul'daki Şirketlerin Finansal Tabloları Üzerindeki Etkisi: Finansal Bilginin İhtiyaca Uygunluğu ve Finansal Tablolar Analizi", Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taplin, R., G. Tower ve P. Hancock. 2002, "Disclosure (Discernibility) and Compliance of Accounting Policies: Asia-Pacific Evidence", *Accounting Forum*, 26(2).

Turner, B.S. 1993. "Talcott Parsons, Universalism and the Educational Revolution: Democracy Versus Professionalism", *British Journal of Sociology*, 44(1).

Uçma, T. 2012. "Türkiye'deki Muhasebe Sisteminin Gelişiminin Kurumsal Teori Çerçevesinde Açıklanması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2).

Watts, R. L. 1977. "Corporate Financial Statements, a Product of the Market and Political Processes", *Australian Journal of Management*, 2(1).